

MANİSA-SELENDİ İLÇESİNDE SAĞALTMA OCAKLARI*

TREATMENT CENTERS IN SELENDI DISTRICT OF MANISA

Şerife Sefer EROL ÇALIŞKAN**

Erol ÇANLI***

ÖZ: Selendi İlçesi, Manisa'nın merkezden uzak, kültürel değişikliklerin en az olduğu, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ilçeleri arasındadır. Bu nedenle ilçede geleneksel tedavi yöntemlerinin çokça uygulandığı görülmektedir. Selendi'nin özellikle köylerinde bir kişi rahatsızlık geçirdiğinde doktora gitmeden önce atalarından, büyüklerinden gördüğü tedavi yöntemlerini tercih etmektedir. Hasta olan kişi, önce geleneksel tedavi yöntemlerini denedikten sonra doktora gitmekte veya modern tıbbın çare bulamadığı durumlarda geleneksel yöntemlere başvurmaktadır. İlçe halkının başka nedenlerle de ocaklara veya halk hekimlerine başvurduğu görülmektedir. Bunların başında ekonomik nedenler, eğitimsizlik, çevredeki ocaklarda hastalığın iyileştiğine şahit olunması, bazı hastalıklarda modern tıbbı ve doktora güvensizlik gibi sebeplere bağlı olarak halk hekimliği yöntemlerinden faydalanılmaktadır.

Ocak kültürü kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşan önemli bir gelenektir. Selendi yöresinde de hastalara şifa veren ocaklar oldukça yaygındır. İlçede tespit edilen ocaklar, tek bir hastalığın tedavisi ile uğraştıkları gibi bazen birden fazla hastalığın da tedavisini yapmaktadırlar. Yaptığımız yazılı kaynak ve alan araştırmaları sonucunda Selendi yöresinde aktif olarak sağaltım yapan çok sayıda ocak olduğu görülmüştür. Bu nedenle ocakların hangi hastalıkları tedavi ettiği saha çalışması yapılarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Selendi, kültür, ocak, tedavi.

ABSTRACT: Selendi District is among the Manisa's districts, which are far from the city center, have least cultural alteration, and stick to their customs. Therefore, it is observed that traditional treatment methods are applied frequently. Especially in the villages of Selendi, when a person has a disorder, before seeing a doctor, s/he prefers treatment methods, which s/he learned, from his/her ancestors and elders. The person having a disorder sees a doctor after trying traditional treatment methods, or refers traditional methods in case of modern medicine finding no way. It is also observed that the district's folk apply to centers or folk healers with other reasons. Foremost among them come financial reasons, uneducatedness, being witness to treatment of illness at surrounding centers, making use of folk medicine methods based on reasons such as distrust fullness to modern medicine and doctors for some of the illnesses.

* Bu çalışma 26-28 Ekim 2017 tarihleri arasında Manisa'da düzenlenen *Uluslararası Manisa Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin yeniden düzenlenerek genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğretim Üyesi – Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Bartın - serol@bartin.edu.tr

*** Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni/Bartın - erolcanli45@gmail.com

Center culture is an important custom which arrived today by being handed down from generation to generation. Centers, which treat patients, are quite common in Selendi region, too. Stated centers in the district are busy with only one illness' treatment as well as several illnesses' treatments. According to the research held by us, it is observed that the centers, which treat actively in Selendi region, are becoming rich. Therefore, the centers treat which illnesses are determined by doing a field study.

Keywords: Manisa, Selendi, culture, center, treatment.

Giriş

Çalışma konumuzu oluşturan Selendi ilçesi, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde, Manisa ili sınırları içinde yer almaktadır. Manisa il merkezine 162 km mesafede bulunan ilçeyi, doğu ve güneydoğusunda Uşak ili, güney ve güneybatısında Manisa'nın Kula ilçesi, kuzey ve kuzeybatıda Manisa'nın Demirci ilçesi ve kuzey, kuzeydoğuda Kütahya ilinin Simav ilçesi çevrelemektedir. Çevresi dağ ve tepelerle çevrili olan ilçenin içinden Gediz Nehri'nin en büyük kolu olan Selendi Çayı geçmekte olup, ilçe merkezi Selendi Çayı vadisinde kurulmuştur. Temel geçim kaynağı, tarım ve hayvancılık olan Selendi, göç veren bir yerleşim birimidir. Ticaret ve sanayi gelişme aşamasındadır. İlçe, turizm açısından önemli bir potansiyele sahip değildir (Türkyılmaz, 2007: 2-3).

Selendi, Manisa'nın küçük bir ilçesi olmakla birlikte eski bir yerleşim yeridir. Ancak sanayinin gelişmemesi ve ana ulaşım yollarından uzak olması nedeniyle az gelişmiş ve çok göç vermiş bir ilçemizdir. İlçede okuyup meslek sahibi olanlar ya da iş bulup başka bölgelere çalışmaya gidenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu nedenle özellikle köylerde kalan yaşlılarda okuryazarlık seviyesi düşüktür. Bu saydığımız nedenlere bağlı olarak ilçe, halk hekimliği uygulamaları bakımından oldukça zengindir. Bu zenginlik, Selendi'nin araştırma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Halk hekimliği ve ocaklar, ülkemizin diğer bölgelerinde olduğu gibi ilçe halkının sosyolojik ve ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda Selendi'de daha aktif olarak varlığını devam ettirdiği görülmüştür. Bu sebeple yörede bulunan ocaklar, ön araştırma yapılarak tespit edilmiş, ocaklıların evde olabileceği zamanlar tayin edilerek yüz yüze görüşme yöntemiyle bilgi alınarak bazı uygulamalar bizzat izlenmiş, ses kaydı ve fotoğraflarla kayıt altına alınmıştır. Bu sayede Selendi merkez ve köylerindeki bazı ocaklar ve geleneksel tedavi yöntemleri gün yüzüne çıkartılmıştır. Çalışmamızda ilk olarak "halk hekimliği", "ocak", "ocaklı" gibi terimler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak, akabinde yörede tespit ettiğimiz yirmi yedi ocağın ve bu ocakların tedavi şekillerinin ortak özellikleri verilecektir. Son olarak kayıt altına aldığımız ocaklardan en yaygın olanları tedavi yöntemleri ve kullanılan malzemeleri ile birlikte aktarılacaktır.

1. Halk Hekimliği ve Modern Tıp

İnsanoğlu için sağlık her Őeyden 6nemlidir. Bu nedenle de yaŐamı boyunca hastalıklarına Şifa bulmak ve sağlıklı yaŐamak için, çağının ve çevresinin Őartlarına g6re gelişen ve Şekillenen pek çok y6nteme baŐvurmuŐtur. İnsanoğlunun doğa ile arasındaki bağı g6l kılmak, 6zmlenemeyen olaylar karŐısında bir çare üretmek için fiziksel ve manevi olarak kişilere uygulanan geleneksel tedavi y6ntemlerine “*Halk Hekimliği*” denilmektedir.

Halk hekimliği, günümüzde imknların sınırlı olması ya da ümitlerin tükendiği anda başvurulan bir y6ntemdir. Modern tıbbın, “*Bizim yapacağımız bir Őey kalmadı*” demesiyle tükenen ümitler, halk hekimliği ile birlikte yeniden canlanır (Alptekin, 2010: 5). İnsanlar uzun yıllar boyunca hastalıklarının tedavisi için by, sihir ve din gibi unsurlara baŐvurmuŐtur. Bunun yanı sıra doktora gidemedikleri durumlarda ise hastalıklarını sağaltmak amacıyla birtakım y6ntemlere baŐvurmuŐtur. Bu bağlamda hastalığa iliŐkin bilgi ve uygulamaların nesilden nesile aktarılmasıyla oluşan ve her aktarımıyla birlikte yeniden üretilen s6zl sağlık bilgisi yani “halk hekimliği” denilen uygulamalar bütünü ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle halk hekimliğinin modern tıp ilmine alternatif oluŐturduđunu da s6yleyebiliriz.

Günümüzde “geleneksel tıp” veya “folklorik tıp” olarak adlandırılan halk hekimliği kavramı farklı araŐtırmacılar tarafından farklı Şekillerde tanımlanıp deđerlendirilmiŐtir. Süheyl nver, *Tıbbi Folklor* (1953: 8) isimli eserinde halk hekimliğini, “*K6kn tarihten 6nceki devrede alan halk hekimliği, ilm tababete mal olan bilgilerinden hariç kalan ampirik usulleri bugüne kadar üzerinde hiçbir deđiŐtirme yapmayarak devam ettirmiŐtir ki biz buna tıbbi folklor diyoruz*”, biçiminde tanımlamıŐtır.

Çeşitli sebeplere bağlanan hastalıkların tedavisinde farklı türde tedavi y6ntemleri kullanılmıŐtır. Bunlardan yatır, türbe, mezar gibi kutsal yerlerin tedavi uygulamaları çok sık g6rlr. Hastalar b6yle yerlerde, orada yatan kişinin manev gücüne güvenerek orada yatan zattan yardım beklemektedir. Hastalıklarına derman bulması, sorunlarından kurtulması ve çeşitli dileklerinin yerine gelmesi için Allah’a yalvarmakta, oradaki zatı da bir aracı olarak g6rmektedir. Dileklerinin kabul olması için de kurbanlar kesmekte, saılar saçmakta, adaklar adamakta, dua ve yalvarmalarda bulunmaktadır. Hatta bazen buralardan aldıkları toprakları suyla karıştırıp içmekte, buralarda yatmakta, bazılarında ise bez bağlamaktadır (Araz, 1995: 180; 6zaslan, 2012: 13). Buralara gelen hastaların çoğunda psikolojik nedenlere dayalı hastalıklar g6rlmektedir.

Adak kelimesi k6ken itibariyle Türkçedir. Divan Lgati’t-Türk’t e “ıdık” (kutlu ve mübarek olan nesne) olarak bulmaktayız. Türk lehçelerinde ise “ıdık, ıtık, ıyık, iyik, ızık” Şeklinde deđiŐebilmektedir (Tanyu, 1967: 19).

Adak ile ilgili inanç sistemi, İslam'ın benimsediği adak seremonisinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Adakların yalnızca Allah'a adanması gerekirken, Anadolu'da türbe, yadır ve başka ziyaret yerlerine yapılan adaklar daha yaygındır. Anadolu kültüründe adak; kişinin bireysel yapabileceği gibi, toplu olarak da yapılabilen, Tanrı'ya, kutsal kabul edilmiş kişiye, yere (ağaç, su, taş, kuyu gibi nesnelere) peşinen yerine getirilebilen ritüeller (mum yakma, çaput bağlama, su dökme, tuz serpmeye, süt veya yiyecek bırakma) olduğu gibi, sonraya ertelenen, yerine getirilmesi muradın gerçekleşmesine bağlanan şartlı bir söz verme, vaatte bulunma şeklinde de gerçekleştirilmektedir. Yağmur duasına çıkıldığında veya gün dönümünde bereket duasında, dua seremonisinin vazgeçilmez bir unsuru olarak, koç kurban edilir (Tanyu, 1967: 9).

Her canlı doğumdan ölüme kadar yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürmek ister. Bunun için de ilk devirlerden beri insanlar birçok bitkiden faydalanmayı denemiş ve "kocakarı ilacı" olarak tabir ettikleri ilaçlara güvenmişlerdir (Ataman, 1973: 6742). Halk arasında "kocakarı" diye tabir edilen ve kendine göre tedavi yöntemleri bulunan bu kişilerin her biri, aslında bir "halk hekimi"dir. Yaptıkları yöntem ve ilaçlarla hastalara şifa dağıtmışlardır. Bu ilaçların ve tedavi yöntemlerinin bazıları hastalıklara çare olmazken, çoğu uygulama ve ilacın ise olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir.

Bu ilaçların hazırlanmasında çoğunlukla çevrede yetişen bitkilerden yararlanılmakla birlikte kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla da insanlar hastalığın şifası nerede ise ya oraya kadar gidip tedavi olmakta ya da gidemiyorsa bir yakınına bu ilaçları getirip hastalığını tedavi etmeye çalışmaktadır. İnsanlar özellikle televizyonlarda çıkan bitkilerle tedavi ettiklerini söyleyen kişilerin anlattıklarına inanmakta ve bahsedilen uygulamaları yapmaktadır. İlaç yapımında kullanılan bitkilerin bir kısmı, halk arasında bilinmekte ve bazı hastalıklarda sıkça kullanılmakta iken, bazıları ise sadece halk hekimleri tarafından tanınabilmektedir. Bunun için de insanlık tarihi boyunca halk hekimliği, modern tıptan pek çok farklılık göstermiştir. Halk hekimleri halkın bir parçasıdır, onların arasında yaşar ve yaşamları da yöre halkından farklı değildir. Aslında yöredeki herkes tedavinin nasıl yapıldığını bilir, ancak inançları gereği bu tedaviyi kendileri yapmazlar, yapsalar da iyileşeceğine inanmazlar. Hastalıklarının el almış bir ocaktan veya o hastalığı tedavi ettiğine kanaat getirilmiş birinin elinden geçtiğine inanırlar. Aslında bu bir inançtan öte, bir tecrübedir. Çünkü yöre halkı gittiği ocakların çoğunda şifa bulmaktadır. Bu da bu ocaklara bağlılıklarını artırmaktadır. Bu bilgiler, aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılarak bu kültür ögesi tazelenmektedir.

Anadolu halk hekimliğinde yaygın olarak kullanıldığı tespit edilen altı farklı sağaltma türü vardır. Bunlar: *Irvasa yoluyla, parpilama yoluyla, dinsel yolla, bitki kökenli, hayvan kökenli ve maden kökenli em'lerle yapılan sağaltmalardır* (Acıpayamlı, 1989: 2). Ayrıca Anadolu'da bunların dışında

usta-çırak usulüyle yetişmiş sünnetçilere, diplomasız iğnecilere, dişçilik yapan berberlere ve yerli ebelere de rastlanmaktadır (Özaslan, 2012: 13).

2. Ocak Kavramı ve Ocaklı

Türkçe sözlükte, birçok anlamı olmasına rağmen halk hekimliğinde kullanılan ocak kavramı; *“Halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile”* şeklinde ifade edilmektedir (URL-1). Ancak halk hekimliğinde ocakların yerini tam olarak anlamlandırabilmek için Türk kültüründe ateş kültüründen bahsetmek gerekmektedir.

Ateşin keşfi insanlığın en önemli keşiflerinden olmuştur. Korkunç gücü, yakıcı kudreti, sıcaklığı ve ışığı ile ateşin güneşle, yanardağlarla, yıldırımlarla arasında bir bağlantısı olduğu tarih boyunca düşünülmüştür. Ateşle güneş arasındaki benzerlik dolayısıyla güneşe tapma ile de ilgilidir. Ateşin güneşten çıkmış sayıldığı ve ona ibadetle göğe, yıldızlara tapma arasında yakınlık görülmüştür. Düşen yıldırımlar insanları korkutmuştur. Ateşin sönmesini önlemek ve yanlarında küllerini taşımak, zamanla ateşi devam ettirerek onun yanışını korumak isteği, bir müddet sonra ateşin kutsallaştırılmasına yol açmıştır (Tanyu, 1976: 285-286).

Mircea Eliade, ateşin özellikleri üzerine *“Ashında ateş dünyayı yenilemektedir. Bunun sonucunda ihtiyarlığın, ölümün, çürüme ve yozlaşmanın olmadığı, ebediyen canlı, ebediyen büyüyen, ölümlerin ayağa kalktığı, canlıların ölümsüzlüğe kavuştuğu, dünyanın baştan aşağı yenilediği yeni bir dünya kurulacaktır. Nihai felaket (cehennem) tarihe son verecek ve insana yeniden ebediyet ve güzellik sağlayacaktır”* (Eliade, 1994: 121) şeklinde bildirimlerde bulunmuştur.

Anasır-ı Erbaa (dört unsur)dan biri kabul edilen “ateş”, insan hayatı için vazgeçilmez bir varlıktır. İnsanın beslenme, ısınma, barınma gibi doğal ihtiyaçlarını gidermek için varlığına ihtiyaç duyulan ateş, görüntüsü, yakıcılığı ve yok ediciliği gibi yönleriyle de insanı korkutup ürküten bir mahiyete sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı ateş, kutsal bir varlık hükmünde yerini almış, etrafında birtakım inanış ve uygulamalar oluşarak bir kült hâline gelmiştir. “Ocak” ise “ateşin yakıldığı yer” olarak ilk ve somut anlamıyla, çoğunlukla “ateş”i de kapsar şekilde kullanılmaktadır. Ancak, “ocak” etrafında, somut manalar dışında birtakım soyut manalar da şekillenmiştir. Evin ortasında yakılan ocak, “ev”i ve evde yaşayan “aile”yi, bunun yanı sıra bu ailenin geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak bireylerini, yani “soy”u da kapsayacak mahiyette kullanılagelmiştir. Yine soy silsilesini gerektiren dini kurumlar olan ocaklar ile soy silsilesine dayanan sağaltma ocakları, “ocak” kavramı etrafında yerini almıştır. “Ateş/Ot” ve “ocak” kelimeleri birbiriyle hem köken hem de anlam açısından doğrudan ilgili kelimeler olup, bu kelimelerin etrafında birbirini tamamlayan çok geniş bir anlam dünyası ve kullanım alanı oluşmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2012: 12).

Ateş, bölgede yaptığımız araştırmalarda da karşımıza çıkmıştır. Ateş tedavi aracı bir nesneyi, şerbeti, pekmezi ısıtmada kullanıldığı gibi tedavinin sonunda ateşin külünden ya yalattığı ya da bir bardak suyun içine biraz konularak hastaya içirildiği görülmektedir. Bu suretle hastalığın bu ocaktan geçmesi dilenmektedir.

“Ocaklı”, belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir. Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyüklük işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi ilaç saydıkları (Boratav, 1994: 113) gereçler kullandıkları da olur. Ocaklı olan kişiler, çoğunlukla, bir yatırın yakınındaki köyün halkındandır; ermişin soyundan gelmeleri yahut onun türbesinde, ziyaret yerinde görevli olmalarının kendilerine yetki sağladığına inanılır.

“Halk hekimliğinin hekimi” olarak tanınan ocaklı, belirli hastalıklarla uğraşan aile fertlerini de kapsayan bir terimdir. Bir ocaklı, tedavi etme kudretini ailesinden kan yoluyla almakta ve bu aktarım babadan oğula, nesilden nesile devam etmektedir. Bu yetkiyi elde etmek için bir öğrenim ve eğitime gereksinimleri olmamaktadır. Yalnız başarılı olabilmek için bazı kurallara dikkat etmeleri gerekmektedir (Üçer, 1973: 3). Orhan Acıpayamlı ocaklıyı, “*Türk halkının hakikî doktoru ve Orta Asya Şaman’ının bugüne ulaşmış şekli*” olarak değerlendirmektedir (Acıpayamlı, 1969: 1).

Ocaklı aileler, sahip oldukları tedavi etme yeteneğini kendilerinden önce bu işi yapan baba veya anasından kan yolu ile alırlar; yani ocaklı olmak ailevi bir yetenektir. Bu yetenek genellikle babadan oğula, anadan da kız evlada eğitim gerekmeden geçer. Ancak bu kesin bir kural değildir. Ocaklı kendinde bulunan olağanüstü gücün kendinden sonra devam etmesi için başkalarına aktarabilir. Bu kişinin kendi soyundan olması gerekmez. Ocaklı akrabası olmayan, kabiliyetli gördüğü çocuğu küçükken yanına alarak yetiştirir ve daha sonra da “*el verme*” merasimi ile hastalık tedavi etme gücünü çırağına devreder. Böyle ocaklılara “*izinli*” adı verilir. Onlar da aynen ocaklı gibi tedavi etme yeteneğine sahip olurlar (Öngel, 1997: 11).

Selendi yöresinde de tanıma paralel olarak erkek kişi elini gelinine devredebilir. Burada tabii ki ilk önce kan yolu aranır, ancak evin gelini de yöre kültüründe evden biri gibidir. Eğer ailede el verecek istekli biri bulunmazsa erkek veya kadın fark etmez ev içinden birine el verilebilir. Bazen de aileden birinin “*ölmeden önce elini bana ver*” diye ısrarcı olduğu görülür.

Becerilerini devrettikleri bu kişilere “*el almış*” denir. Bu el alma töreni çok değişik şekillerde gerçekleştirilir. Bazıları el verirken elini öptürür. Ağzına tükürür, eline tükürür ve onu yalattır veya elinden su içirir (Öngel, 1997: 11). Bunların dışında yörede ocaklı, elini devredeceği kişiye

bir havlu veya yazma verir. “Bundan sonra gelen hastaları sen tedavi et” diyerek elini öptürür. Böylelikle el verme işlemi gerçekleşmiş olur.

Bu noktada ocak kültürünün devamını sağlamada önemli bir sembol olan “el” figürünü de değerlendirmek gerekir. Türk İslam kültüründe elin sembolleşmesinde Hz. Muhammet’in kızı ve Hz. Ali’nin eşi olan Hz. Fatma önemli rol oynar. Hz. Fatma hem Hz. Muhammet’in soyunu devam ettirmesi hem de örnek kişiliği açısından İslâm tarihinin önemli simalarından biridir. Onun İslâm kültüründeki önemli yeri, zamanla tarihî kimliği ile birlikte efsanevî bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Hz. Fatma Türk kültüründe de “Fatma Ana” ismiyle bir kült oluşturmuş ve etrafında pek çok inanış ve uygulama meydana getirmiştir (Kumartaşlıoğlu, 2015: 112).

Türk kültüründe “Fadime Ana, Fatma Zehra Ana” gibi söyleyişleri de olan Fatma Ana üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Müjgan Üçer, Fatma Ana’yı “Kadınların ev işlerinde manevi yardımcısı, uğur, bereket ve becerikliliği, eş ve komşularla iyi geçinmenin simgesidir” sözleriyle ifade etmiştir (Üçer, 1981/1: 113). Yaygın olan inanışa göre Fatma Ana, kadın mesleklerinin pîridir. Özellikle ebelerin pîri olarak bilinir. Bu nedenle ebeler, doğum yapan kadınların sırtını sıvazlayarak “El benim elim değil, Fatma Anamızın eli” derler. Çeşitli hastalıkları tedavi eden ocaklı kadınlar da pîrlerinin Fatma Ana olduğu düşüncesi ile hastalara bakarken, “El benim elim değil, Fatma (Fadime) Anamızın eli” derler (Kumartaşlıoğlu, 2015: 106). Anadolu halkı Hz. Fatma’yı Fadime Ana, Fatma’ana, Fatma Ana gibi söylenişlerle anarken Selendi yöresinde “Fadime Ana” kullanımı ve “El benim elim değil, Fadime Anamızın eli” sözü yaygındır.

“Fadime Ana” ve onun “Eli”ne ait yöresel birçok inanç ve uygulamalar uzun yıllardır Anadolu topraklarında yaşatılmaktadır. Özellikle kadınların pişirdikleri yemeklerin lezzetli ve bereketli olması için, mayaladıkları yoğurdun iyi tutması, yoğrulan hamurun güzel mayalanması için “El benim elim değil, Fadime Ana’mızın eli” sözünü virt edindikleri bilinmektedir (Üçer, 1975: 149). Konumuz itibariyle “yara pansumanlarında, enjeksiyon yapılırken de ‘Fadime Ana’nın eli’ denilerek hastanın bir an önce iyileşeceğine inanılır” (Üçer, 1981/1: 115).

3. Selendi Halk Hekimliği ve Sağaltma Ocakları

Selendi, Manisa’nın merkezden uzak, kültürel yozlaşmanın en az olduğu, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ilçeleri arasındadır. Bu nedenle geleneksel tedavi yöntemlerinin çokça uygulandığı görülmektedir. Selendi’nin özellikle köylerinde bir kişi rahatsızlık geçirdiğinde doktora gitmeden önce atadan, dededen görme tedavi yöntemlerini tercih etmekte, geleneksel tedavi yöntemlerini denedikten sonra doktora gitmekte veya tam tersi olarak modern tıbbın çare bulamadığı durumlarda geleneksel yöntemlere başvurmaktadır. İlçe halkının başka nedenlerle de ocaklara veya halk hekimlerine başvurduğu görülmektedir. Halkın, halk hekimliği yöntemlerinden faydalanmak istemesinde ekonomik yetersizlikler,

eğitimsizlik, çevredeki ocaklarda hastalığın iyileştiğine şahit olunması, bazı hastalıklarda modern tıbbı ve doktora güvensizlik başlıca etkenler olarak görülmektedir. Diğer taraftan *“halkın ortak malı olan inanç ve gelenekler, pozitif bilimlerin kurallara dayandırılmadığı dönemlerdeki tecrübelerin ürünlerini teşkil eder. Çaresiz insanlara umut kapıları açar. Batıl gibi görünürse de hepsi, bir temele sahiptir.”* (Hınçer, 1976: 136).

Selendi yöresinde de geçmişe dönük tecrübelerin yansıması olarak şifa verdiği inanan ocaklar oldukça yaygındır. Bu ocak kültürü, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. İlçede tespit ettiğimiz aktif olarak varlığını sürdüren yirmi yedi ocaktan bazıları tek bir hastalığın tedavisi ile meşgul iken bazıları birden fazla hastalığın tedavisini yapmaktadırlar. Bu ocaklıların büyük bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Ancak erkek hastalar geldiğinde, hastalık kişinin namahrem yerlerinde ise evin erkeğinin tedavi ettiği görülmektedir. Ocaklıların büyük bir kısmının kadın olmasına rağmen büyü, nazar gibi manevi rahatsızlıkların tedavisini dua okuyarak yapan, yöresel tabiriyle “okuyucu”, “üfürükçü”lerin ise erkek olduğu görülmektedir.

Ocaklılar, bu işleri yüksek paralar karşılığında yapmamaktadırlar ve asıl işleri de bu değildir. Ocaklı, geçimini başka yollardan sağlamaktadır. Ancak bazı okuyucu ve üfürükçülerin bu işi bir rant aracı olarak kullandığı da görülmektedir. Bu okuyucu ve üfürükçüler sadece hastalıkları tedavi etmez, aynı zamanda define, kismet bağlama, baht açma, gaipten haber verme, cin çıkarma gibi mezziyetlerinin de olduğunu söyler ve bu yolla geçimini sağlar. Geçmişte el almış olan ama gerek ekonomik kazancının olmaması gerekse toplumda edindiği statü gereği bu işi yapmayan ocaklılar da vardır.

Günümüzde insanların tedavi yöntemlerine yaklaşımı, hasta olan kişinin yaşadığı sosyal çevreye, ekonomik durumuna, eğitim seviyesine ve yaşına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Özellikle, kültürel aktarımın Selendi yöresi gibi aktif olarak devam ettiği bölgelerde, kişinin büyüklerinden öğrendiği tedavi şekillerini uygulamaya dikkat ettiği görülmektedir. Her ne kadar kitle iletişim araçlarıyla, gezici sağlık hizmetleriyle ve okullarda verilen sağlık bilgisi dersleriyle modern tıbbın olanakları yakından tanınsa da geleneksel tedavi yöntemlerinin modern tıbbın alternatifi olarak uygulandığı aşikârdır.

Selendi yöresinde halkın sosyo-ekonomik durumu göz önünde bulundurulduğunda modern tıbbın geleneksel tedavi yöntemlerine alternatif olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Öyle ki Selendi’de, aktif olarak sağaltım yapan otuza yakın ocağın kendi içinde genel geçer kuralları belirlemesi, reçeteleriyle, önerileriyle ve olmazsa olmaz malzemeleriyle sosyal birer kurum olarak varlıklarını sürdürmeleri bu tezimizi güçlendirmektedir.

Selendi sağaltım ocaklarının sahip olduğu genel özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Selendi yöresinde sağaltma işlemi yapan ocaklıların çoğunluğu kadındır. Erkek ocaklıların kadın ocaklılara oranla sayısı azdır.

2. Kadın ocaklılar çoğunlukla kadın ve çocuklara bakarlar. Ancak bazen kendilerinden yaşça ya çok küçük ya da çok büyük erkeklere de baktıkları olur. Erkek ocaklılar ise hepsini tedavi eder, fakat gelen hasta kadın ve hastalığı mahrem yerde ise sağaltma işlemi bazen ocaklının karısının yaptığı görülür.

3. Ocaklıların tedavi öncesi ve sonrası kuralları vardır. Tedaviden önce aç gelinmesi istenebilir veya tedaviden sonra perhiz verilebilir ya da o ocakta bir şeylerin yenilip içilmesi istenebilir.

4. Gelen hastalar, her tedavi sonrası sağaltma işlemi bitiminde az miktarda, gönlünden ne koparsa para verir. Verilen para elden alınmaz, yere atılır, ocaklı da parayı yere sürüp alır. Bunun adına yörede 'Ara Kesme' denilmektedir. Ocaklıların büyük çoğunluğu, maddi bir karşılık beklemeden Allah rızası için bu işlemi yaptıklarını belirtirler. Ara kesmede verilen paralar az miktarlardır. Eskilerde gümüş para ile ara kesilirken şimdilerde demir veya kâğıt para ile ara kesildiği görülmektedir.

5. Bazı ocakların tedavi için özel günü ve saati vardır. Genellikle bu gün Cumartesi günüdür. Öğle vaktinden önce ocağa gidilirse tedavinin daha iyi sonuç verdiği inanılır.

6. Tedavi genellikle üç hafta devam eder. Hasta ilk hangi gün tedaviye gelmişse (genellikle cumartesidir), diğer haftalarda da haftanın o günü gelip tedavi olur.

7. Ocakların genellikle birden fazla hastalığı tedavi ettikleri görülmektedir. Ancak temelde her ocak bir hastalığın sağaltım merkezidir. Tedavi ettiği diğer hastalıklar ise yan alanlarıdır.

Bu özelliklerin yanında yörede aynı hastalığı tedavi eden birden fazla ocak var ise kişinin hangi ocağa gitmesi gerektiğini belirlemek için "Suya İğne Atma" uygulaması denilen bir yöntem uygulanır. Suya iğne atma işi şu şekilde gerçekleşmektedir: Eğer civar yerlerde aynı hastalığı tedavi eden birden fazla ocak varsa, ocak sayısınca dikiş iğnesi alınıp saplarına farklı renklerde ipler bağlanarak ocaklar belirlenir. Daha sonra niyet edilerek iğneler su dolu bir çanağa bırakılır. Sabaha kadar hangi iğne küflenmiş ise o ocağa gidilip tedavi olunur (KK-2).

4. Selendi'deki Başlıca Sağaltma Ocakları

Yaptığımız araştırmalar sonucunda Selendi yöresinde aktif olarak sağaltım yapan otuza yakın ocak tespit edilmiş olmakla beraber, burada belli başlı ocakların ayrıntılı olarak anlatılmasında yarar görülmüştür. Bu ocakların hangi hastalıkları hangi yöntemler ve malzemelerle tedavi ettiği, ocağa has ritüellerin olup olmadığı gibi konular kaynak şahıslardan mülakat yöntemiyle derlenmiş ve uygulamalar kayıt altına alınmıştır.

Burada Selendi yöresinde çokça başvurulan on sağaltma ocağı, tedavi ettiği hastalıklarla beraber aktarılacaktır.

4.1. Temre Ocağı

Selendi yöresinde birden fazla Temre ocağı olup burada bilgisi verilen ocak Karabeyler köyünde (daha sonra mahalle olmuştur) bulunmaktadır. Bundan başka yörede Yenice, Karaselendi, Mollaahmetler köylerinde de Temre ocağı vardır. Bu ocaklar türbe ya da yatır şeklinde değil, normal sıradan bir ailenin yaşadığı ev şeklindedir. Tek farkı bu aile üyelerinden birinin bu tedaviyi yapıyor olması ve civardaki insanların da bunu biliyor olmasıdır.

“Temre Hastalığı” cilt üzerinde oluşan, boyut olarak küçük, görünüm olarak kırmızı, şekil olarak ise pütürlü bir yapıya sahip cilt hastalığıdır. Çok yaygın şekilde görülen bu hastalık cilt yüzeyinin tahriş olması sonucunda ortaya çıkar. Temre hastalığında çok az deri kavlar, kaşıntı yapar, suyu sevmez.

Temre hastalığının tedavisini ocaklı arpa ve kül ile yapmaktadır. Tedavi için üç adet arpa kullanılır. Arpanın sivri tarafı ile temreli bölge daire içine alınırken bir yandan da ocaklı temreli bölgeyi tükürükler ve *“El benim değil babamın elleri”* sözünü söyler. Aynı zamanda içinden mırıldanarak İhlâs, Fatıha surelerini ve bildiği kadarıyla çeşitli dualardan okur. İkinci ve üçüncü arpa ile daire içine alınmış olan temreli bölgeye yine arpanın sivri tarafı ile çizikler atılır. Daha sonra ocaklı evde bulunan ocaklıktan alınan temiz, bir kaşık civarı külü avucunun içinde tükürüğü ile karıştırıp temreli bölgeye sürer. Ocaklı son olarak asıl şifanın kaynağı bu ocak diyerek, ocaklıktan alınan bir çay kaşığı civarı külü, bir bardak suya atıp karıştırarak hastanın bu sudan içmesini ister. Hasta verilen küllü suyun tamamını bitirmek zorunda değildir, ancak en azından üç yudum içmesi gerekir. Ocaklı tedavi bittikten sonra kullanmış olduğu arpaları tavuklara verir. Tavuklara vermesinin sebebi hastalığın yok olup gitmesi amacıyla (KK-2).

Ocaklı eli babasından almıştır. Onun için tedavi sırasında ara sıra *“El benim değil babamın elleri...”* sözünü kullanmaktadır. Asıl ocaklı erkektir ancak kadınların bazı mahrem yerlerinde bu hastalık peyda olmuş ise o zaman ocaklının hanımı da kocasından el alarak bu tedaviyi yapmaktadır (KK-1).

Hastalığın tamamen geçmesi için hasta, en az üç cumartesi ocağa gelmelidir. Her tedavi sonunda, ‘ara kesme’ diye tabir edilen, hastanın gönlünden koptuğu kadar bir ücret ocaklıya verilir. Ara kesme işleminde özellikle demir para kullanır. Ancak bazen kâğıt para da verdikleri olur. Hastanın yanında para yoksa elbisesinden küçük bir parça veya düğme verse bile ara kesilmiş olur (KK-1; KK-2).

4.2. Pamucak Ocağı

Yörede tespit ettiğimiz bir adet Pamucak ocağı olup o da Karabeyler köyünde bulunmaktadır.

“Pamukçuk Hastalığı” çocuklarda sık rastlanan ağız içi iltihabı olarak bilinen bir hastalık türüdür. Genellikle doğumun ilk haftalarında kendini belli eden bir hastalıktır. Yeni doğan bebeklerin ve ailelerin büyük sorunudur. Bebeklerin ağızında pamuk şeklinde beyaz tortular şeklindedir. Bu hastalığa yakalanan bebekler doktora gitmeden önce yakınlarında varsa bir ocaklıya götürülmektedir.

Hastalığın tedavisinde ocaklı önce bebeğin ağızını kontrol eder. Bu işlemi yaparken çocuğun ağızına doğru tükürüyormuş gibi yapar. Tükürmekteki amaç, hastalık pistir ve pisliği pis olan bir şeyle temizleme anlayışından kaynaklanmaktadır. Eğer pamukçuk olduğuna kanaat getirirse tedaviye başlar. Ocaklı daha önce ekmek yaptığı hamur teknesinden veya hamur tahtasından bir avuç hamur kazıyıp getirir. (Burada hamurun tekneden kazınması ile çocuğun ağızından pamukçuğun kazınması taklit edilmektedir.) Getirmiş olduğu hamur parçaları çocuğun ağızının içine doğru serpilir. Bu işlemi yaparken ocaklı bir yandan tükürüyormuş gibi yaparak dualar okur. Bu işlem birkaç defa tekrar edilir. Daha sonra anne bebeği alır ve emzirir. Emzirme işi mutlaka ocakta yapılmalıdır. Hastanın birbirini takip eden üç cumartesi, öğleden önce aynı ocağa gitmesi gerekir. Tedavide bir hafta atlanması uygun görülmez (KK-3).

Tedavinin sonunda hasta yakını ara kesme diye tabir edilen işlem için gönlünden koptuğu miktarda para verir. Verilen bu para hastalığın daha çabuk iyileşmesi için ocaklıyı memnun etmek amacıyla. Verilen para kesinlikle yüksek paralar değildir, tamamen semboliktir (KK-3).

4.3. Göz Silme Ocağı

Selendi ilçesinde tespit ettiğimiz iki adet göz silme ocağı olup, bunlar Mollaahmetler ve Yıldız köyünde bulunmaktadır.

“Göz Hastalığı” gözde kanlanma, kızarıklık, kaşıntı, çapaklanma şeklinde görülen bir hastalıktır.

Göz hastalığının tedavisinde ocaklı ilk olarak gelen hastanın gözlerini kontrol eder. Eğer tedavi edebileceği bir hastalık ise *“bu ocaktan iyileşirsin, Allah'ın izni ile”* diyerek tedaviye başlar. Ocaklı besmele çekerek metal bir tas içine biraz su koyar ve su dolu tasın içine gümüş bir para atar. Metal kabin içine arpa atıldığı da olur (KK-5). Ocaklı içinden İhlâs suresini okuyarak hastanın gözlerine tükürüyormuş gibi yapar. Tasın içinden gümüş parayı alarak hastanın göz kapakları arasından, göze zarar vermeden geçirmeye başlar. Üç defa göz kapakları arasından geçirdikten sonra gümüş para tekrar suya batırılır ve aynı işlem tekrar edilir. Ocaklı bu işlemi bir göz için üç defa tekrar eder. Bu işlem sırasında yine içinden

dualar okuyarak ara sıra göze tükürüyormuş gibi yapar. Ocaklı ara sıra “*El benim değil büyüklerimin eli*” cümlesini tekrarlar. Aynı işlemler diğer göz için de yapılır (KK-4; KK-5).

Göz silme işlemi özellikle gümüş para ve metal bir tas ile yapılmaktadır. Metalin bu tedavide iyileştirici güç olduğuna inanılmaktadır. Burada kullanılan metal tas herhangi bir metal kap olabilir (KK-4). Ocaklı gözleri gümüş para ile sildikten sonra ocaklıktan parmak uçlarıyla bir tutam külü avucunun içine koyar. Hasta işaret parmağını tedavide kullanılan suya daldırır. Islanmış olan parmağını ocaklının avucundaki küle bastırıp, parmağına bulaşan külleri yalar. Bu işlemi hasta üç defa tekrar eder (KK-5).

Hastanın hastalığın geçmesi için üç cumartesi ocağa gelip aynı işlemi yaptırması gerekmektedir. Hasta tedavi karşılığında şifa bulma dileğiyle ara kesme parası olarak ocaklıya az miktar para verir. Ara kesme işlemi metal para ile yapılırsa daha çabuk şifa bulacaktır. Metal para yere atılır ocaklı metal parayı toprağa sürerek alır (KK-4).

4.4. Aydaş Ocağı

Yörede iki adet Aydaş ocağı olup bunlar Kımık ve Mıdıklı köylerinde bulunmaktadır. Her ikisinde de ocaklı kişi kadındır.

“*Aydaş*” zayıf, cılız çocuk anlamına gelmektedir. Çocuğun zaman içerisinde halsiz düşmesi, yürüme güçlüğü çekmesi veya geç yürümeye başlaması haline halk arasında verilen isimdir. Bu durumdaki çocuklar sık sık ayaklarını birbiri üstüne getirmektedir. Bu durum da çocuğun Aydaş olduğuna ve tedavi edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çocuğun Aydaş olduğu fark edildiği zaman hemen çevrede bulunan, el almış, genellikle yaşlı, ocaklı olarak bilinen kişilere götürülür (KK-6).

Aydaş hastalığının tedavisinde Aydaş olan çocuk ocaklı tarafından soyulur ve çocuğun vücudu kontrol edilip giydirilir. Daha sonra ocaklı evin önünde bir yere, özellikle üç yol ayrımına denk gelecek şekilde sacayağı görevini görecektir futbol topu büyüklüğünde üç adet taş koyar. Taşların üzerine bir kazan konur. Bu işlemler yapılırken ocaklı içinden dualar okumaktadır. Kazanın altına çalı çırpı yerleştirilip, çocuğa zarar vermesin diye kazanın altı çok ateşlenmez, yakılıp söndürülür; amaç ateşin iyileştirici gücünü kullanmaktır. Ocaklı çocuğu besmele çekip üç defa kazanın içinde sağdan sola doğru yuvarlak oluşturacak şekilde çevirir. Ocaklı çevirme işlemi sırasında yine içinden dualar okur. Ocaklı tedavi sonunda çocuğu annenin kucağına verir. Anne çocuğu kucağına bastırarak arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. Eğer anne veya çocuk geri dönüp bakarsa tılsımın bozulacağına ve hastalığın geç iyileşeceğine delalet etmektedir (KK-6). Aydaş olan çocuk üç cumartesi ocağa gelip aynı işlemi yaptırmalıdır. Tek sefer gelip iyileşen de olmaktadır ancak üç defa gelmesi uygun görülmektedir (KK-6).

Diğer ocaktaki tedavi şeklinde ise; ocaklı hasta çocuğu evin önünde veya yakınlarında bulunan, kökü çatal olan herhangi bir ağacın yanına götürür. Ağacın bir tarafında ocaklı, diğer tarafında çocuğun yakını durur ve ocaklı dualar okuyarak, genellikle İhlâs, Felâk ve Nas surelerini okuyarak, çocuğu çataldan diğer tarafta bekleyen kişiye uzatır. Burada “*Duası bizden şifası Allah’tan*” ifadesi sıkça tekrarlanır. Sonra dua ederek çocuğu ağacın çatalından geri alır, bu işlem üç defa tekrarlanır. Bu işlem bittikten sonra çocuğun elbisesinden alınan bir bez ve iplik parçası hemen yakınında bulunan bir ağaca bağlanır. Ağaçtan geçirme işlemi üç cumartesi uygulanır. Ayrıca üçüncü gün ağaçtan geçirme işlemi bittikten sonra evin önüne bir kazan veya büyükçe bir tencere konularak altına odun, çalı-çırpı sokulur. Burada mizansen olarak “*Aydaş aşı*” pişirilecektir. Odunlar yakılıp biraz duman çıktıktan sonra ateş söndürülür. Daha sonra çocuk ocaklı tarafından bu kazanın içinde yemek pişiriyormuş gibi bir sağa bir sola çevrilir. Pişirme işlemi bittikten sonra yufka tahtasının üzerine yatırılır. Burada çocuk bir sağa bir sola hamur misali çevrilir. Daha sonra ocaklı hastaya su içirir. Tedavi bittikten sonra hasta yakını tedavi için ne kadar verelim diye sorunca; ocaklı “*Gönlünden ne koparsa*” diyerek cevap verir. Hasta yakınları hastalığın daha çabuk iyileşmesi ve ocaklıyı mutlu etmek amacıyla gönlünden koptuğu kadar parayı ocaklıya verir. Buradaki ücret semboliktir. Hastanın maddi durumuna göre bu miktar değişmektedir. Ancak çok yüksek miktarlar değildir. Günümüzde üç beş lira gibi çok cüzi miktarlarda paralar verilmektedir (KK-7).

4.5. Tuz Kavurma Ocağı

Karabeyler ve Mıdıklı köylerinde bulunan tespit ettiğimiz iki adet Tuz Kavurma Ocağı vardır.

“*Nazar*”a maruz kalmış kişilerde çoğunlukla baş ağrısı, halsizlik, uykusuzluk, göz yaşarması, sık sık esneme, baş dönmesi, huzursuzluk, mutsuzluk; küçük çocuklarda ise devamlı ağlama gibi haller görülür. Akabinde vücut zayıflar, hasta durgunlaşır. Bu durumdaki hastalar bu ocağa gelmektedirler (KK-8).

Nazarın tedavisinde ocaklı hastaya ne tür rahatsızlığı olduğunu sorar. Aldığı cevaplar neticesinde nazar olduğuna veya yöredeki bu duruma verilen ad olan “*göz değmesi*” veya “*göz ilmesi*”ne yakalandığına kanaat getirirse tedavi işlemine başlar. Tuz kavurma işlemi için tuz, bir kap su, tuzu kavurmak için bir tava ve hastanın üzerini örtmek için bir bez kullanılır. Ocaklı bir avuç tuzu tavaya koyup ateşte kavurur. Tavadaki tuz kızdırılırken hastanın başına bir bez örtülür. Daha sonra hastanın başının üstüne gelecek şekilde bir kap su tutulur ve kavruktan tuz bu kapın içine dökülür. Ocaklı bu işlemi yaparken içinden İhlâs, Felak, Nas ve Ayete’l-Kürsi surelerini okur. “*Kem gözlere şiş*” vb. gibi sözleri tekrar eder. Kaba dökülen tuz, suyun da etkisi ile ses çıkararak dağılır; bu, nazarın dağıldığına, yok olduğuna işarettir. Hastaya kaptaki tuzlu sudan içirilir. El

ve ayak tırnaklarına bu sudan sürülür. Tedavinin sonunda kaptaki kalan tuzlu su kimsenin uğramadığı, ayak basmadığı bir yere dökülür. Hasta veya hasta yakını ara kesme parası verir. Bu para genellikle demir para şeklinde verilir ve ocaklının eline verilmez. Ocaklının önüne bırakılır, ocaklı parayı yere sürer ve “Allah şifa versin” diyerek parayı alır (KK-7).

4.6. Sarılık Ocağı

Selendi İlçesinde Dumanlar ve Yakuplar köylerinde olmak üzere iki adet Sarılık Ocağı tespit edilmiştir.

“Sarılık Hastalığı”na yakalanan kişinin gözbebekleri sarı renge bürünür, alnı şişer, kol ve eklem yerleri sararır. Hasta halsizleşir, dizleri tutmaz olur. Günlük hayattaki işlerini rahat yerine getiremez, rahat uyuyamaz. İdrarı çay suyu gibi akar. Atleti terden sararır (KK-10).

Ocaklı, yukarıdaki belirtileri hastada gördüğü vakit sarılık tedavisine başlar. Ocaklı ilk önce hastanın alnının ortasındaki şişliği, kolan yağı dökülen bir pamuk yardımı ile yumuşatır. Yumuşatılan şişliği keskin bir ustura yardımı ile hafif keserek kanın dışarıya çıkmasını sağlar. Jilet kullanılarak da yapılabilir (KK-10). Kesilen yerde tedavi bittikten sonra kesinlikle iz kalmaz. Eğer hasta o gün kiraz yememiş ise kan ile sarı su ayrışır, eğer kiraz yemiş ise sarı su ile kan birbirinden ayrışmaz. Akan kan, hastanın gözlerinin altına ve diline sürülür (KK-9). Gözbebeklerine de sürülmektedir (KK-10). Tedavi sırasında Ocaklı, bildiği surelerden okur. Tedavi bittikten sonra bir sofraya kurulur ve hastanın karnı doyurulur. Yemekte mutlaka hastaya çiğ soğan yedirilir. Yemeğin üzerine de ocaktan su içirilir (KK-10).

Tedavi birbirini takip eden üç cumartesi devam eder. Hastanın tedavi süresince bulgur, nohut, sarımsak yemesi; kola ve kahve içmesi; cinsel ilişkide bulunması yasaktır (KK-9).

Ocaklı ile kan bağı olan sarılık hastaları tedavi için civar yerlerde bulunan başka bir sarılık ocağına gider. Çünkü ocaklı ile kan bağı olan kişinin iyileşemeyeceğine inanılır (KK-10).

Hasta gönlünden koptuğu kadar bir ücret vererek ara kesme işlemini yapar. Kaynak şahsımız olan ocaklı, yedi çeşit sarılık olduğunu ancak sadece bir sarılık türünü tedavi edebildiğini beyan etmiştir (KK-9).

4.7. Dalak Ocağı

Yörede Mıdıklı köyünde bulunan bir adet Dalak Ocağı tespit edilmiştir.

“Dalak Hastalığı” korkudan ve çok yağlı yemekten kaynaklanan bir hastalıktır. Korkan hastanın dalağı göğüs kafesine doğru şişer ve hastanın nefes almasını güçleştirir ve de karın bölgesinde ağrı oluşturur. Bu durumdaki hastalar dalak ocağına gitmektedirler (KK-11).

Hastalığın tedavisinde ocaklı hastayı sırt üstü yere yatırır, göğüs kafesine doğru şişen dalağı göbük bölgesine doğru sıvazlayarak indirmeye çalışır. Daha sonra bir mısır koçanını hastanın göğüs kafesi altına koyar ve üzerini sıkıca bir bez ile sarar. İşlemleri yaparken ara sıra karın bölgesine "tütütü..." diyerek tükürüyormuş gibi yapar. Bildiğı kadar içinden dualar okur. Bu tedavi üç cumartesi uygulanır. Tedavinin sonunda mutlaka bir tutam ocaklıktan alınan kül, su dolu bir bardağın içinde karıştırılır ve hastaya içirilir. Hasta tedavinin sonunda gönlünden koptuğı kadar bir para ile tedavinin arasını keser (KK-11).

Ocaklı bazı durumlarda ikinci bir tedavi yöntemini kullandığını söylemektedir. Bu yöntemdeki amaç hastayı korkutarak iyileştirmeye çalışmaktır. Bu yöntemi daha çok, tedavi esnasında korkabilecek yaştakiler için uygulamaktadır. Hasta sırtüstü yatırılır, karın bölgesi görünecek şekilde elbisesi yukarıya doğru sıvazlanır. Karnının üzerine ekme tahtası veya sini konur, onun üzerine de okunmuş ve üflenmiş üç topak tuz konulur. Hastanın yanına da bir refakatçi oturur. Ocaklı olan kişi odadan çıkar ve geriye omzunda bir balta veya nacakla odaya girer. Hastaya sağ tarafından yaklaşır ve hastanın yanında duran refakatçi ile karşılıklı konuşmaya başlar:

- Selamünaleyküm!
- Aleyküm selâm!
- Nereden geliyon?
- Dalak dağından.
- Dalak dağında ne yaptın?
- Dalak kestim.
- Nereye gidiyon?
- Dalak kesmeye.
- Bu dalağı da kesebilir misin?
- Keserim.
- Kesemezsin!
- Keserim.
- Kesemezsin!
- Kesmek değil kökünü bile kazırım.

Bu konuşmalardan sonra ocaklı, hastayı korkutacak şekilde baltayı yukarıya doğru kaldırıp bağırarak, hastanın karnının üzerinde bulunan okunmuş tuzları balta ile parçalar. Bu işlem üç defada gerçekleşir, her defasında bir tuz parçalanır. Gözleri açık olan hasta, baltanın karnına doğru geldiğini görünce korkar (Öger, 2010: 1236). Daha sonra ocaktan su içirilir. Hasta da şifa bulmak için üç beş lira ile ara kesme işlemini yapar. Tedavi üç cumartesi tekrarlanır (KK-11).

4.8. Siğil Ocağı

Selendi ilçesinde pek çok siğil ocağı bulunmakta olup biz burada sadece Halılar köyündeki ocağın tedavi şeklini vermekle yetineceğiz. Halılar köyünden başka Selendi-Merkez, Beypınar, Yakuplar, Yenice köylerinde de siğil ocakları bulunmaktadır.

“*Siğil Hastalığı*” cildimizin üst tabakasında ortaya çıkan, iyi huylu deri kabartılarının meydana getirdiği bir deri rahatsızlığıdır. Siğiller vücudun herhangi bir bölgesinde oluşabilir ve genellikle cilt renginde, sert ve pürüzlü bir yapıya sahiptir. Bulaşıcı bir hastalıktır.

Ocaklı küçük yaşlarda komşusunun isteği üzerine; komşusunun burnundaki siğili, çevresindeki bir ocaklıdan gördüğü şekilde tedavi yapar ve siğili iyileştirir. Bunun üzerine çevredeki herkes bu olaydan haberdar olur ve elinin şifalı olduğunu düşünen herkesin uğrak yeri haline gelir. O günden bu yana siğili tedavi eder. El almadığını belirtmektedir (KK-12).

Siğil hastalığının tedavisinde fasulye büyüklüğünde üç tuz tanesi alınır. Her tuz tanesine, Felâk, Nas ve İhlâs sureleri okunarak, siğilin etrafında sağdan başlanarak üç defa çevrilir. Daha sonra tuzlar çamur bir alana gömülür veya sulak bir alana erimesi için atılır. Çamur bir alana gömülen veya sulak bir yere atılan tuzlar eridikçe siğilinde döküldüğü gözlenmiştir. Hasta tedavinin sonunda bir miktar para ile ara kesme işlemini yapmaktadır (KK-12).

4.9. Çakma Ocağı

Yörede Avlaşa köyünde bir adet çakma ocağı tespit edilmiştir.

“*Çakma Hastalığı*” vücudun değişik yerlerinde çıkan sulu, kaşıntılı ve kabuklu bir tür yaraya verilen addır. Bu hastalığı tedavi edenlere “*Çakmacı*”, yapılan işleme ise “*Çakma*” denir. Çakmacının ya ocaklı soyundan ya da bir başka çakma ocağından el almış olması gereklidir (KK-13).

Çakma hastalığının tedavisinde çakmacı karşısına oturttuğu hastanın yaralarına yakın vaziyette bir çakmak taşı ve çelik bir metali birbirine vurarak kıvılcımlar çıkartır. Bu işe “*çakma*” adı verilir. Çıkan kıvılcımların yaralara yakın çıkması sağlanır. Ara ara çakmacı hastanın yaralarına “*tütütü...*” diyerek tükürür. Aynı zamanda içinden İhlâs suresini ve bildiği kadar namaz surelerini okur. Bu tedavi şeklinde hastalığı çıkan kıvılcımlar ile korkutarak iyileştirme yöntemi vardır. Hasta, Çakma Ocağına cumartesi günleri gider. Hastanın ara vermeden birbirini takip eden üç cumartesi ocağa gelip çakma yaptırması istenir. Tedavinin sonunda mutlaka hastaya şifa niyetine bir bardak su içirilir. Hasta suyu içtikten sonra gönlünden koptuğu kadar bir ücret ile ara kesme işini yapar (KK-13).

4.10. Romatizma Ocağı

Araştırma sahamız olan Selendi ilçesinde Dumanlar köyünde bir tane romatizma ocağı tespit edilmiştir.

“Romatizma” genel olarak eklem, kas ve sinir sistemini etkileyen bir hastalık türüdür. Romatizma ağrıları vücudun her tarafında görülebilir. Romatizmanın pek çok sebebi ve çeşitleri olabilir. Rutubet ve hava koşulları da hastalığın ortaya çıkmasında etkili olabilir.

Romatizma hastalığının tedavisinde ocaklı, Zep ağacının dalından ve katrandan yararlanır. Zep ağacı zehirli olarak bilinen bir ağaç türüdür. Zep ağaç dalının ortası incir dalı gibi deliktir. Hastalığın tedavisine ekim ayında başlanıp mayısa kadar devam eder. Ancak tedavide en iyi sonuç ekim ayında alınır. Bunun sebebi Zep ağacının bu dönemde yeşermesi ve dallarında tedavi için yararlı olan suyun bulunmasıdır. Bu ağaç her yerde bulunmaz, ilçede de sadece bir iki yerde yetiştiği bilinmektedir (KK-14).

Ocaklı romatizmanın, vücudun hangi bölgelerinde olduğunu tespit etmek için el ve ayakların işaret ve başparmakları arasındaki etli kısmı yoklar. Eğer yokladığı yerlerde sertlik varsa romatizma var demektir. Bu durumda ocaklı el ve ayakların yukarısına doğru eliyle damarları takip eder ve iltihaplı yerleri bulur. Daha sonra yaş Zep dalı, ısınması için kor haline gelmiş közlerin içine gömülür. Beş on saniye sonra oyuk yerinden duman çıkmaya başlayınca ağaç dalı ocaktan alınır ve iltihaplı damarlara bir santim kadar yaklaştırılarak, üflenir. Zep ağacının şifalı suyu ve ağaç dalının sıcaklığının da etkisi ile üflenilen yerde yanıklar oluşur ve burada bulunan iltihaplar derinin dışına doğru akar. İltihaplı damarların hepsine bu işlem uygulanır. Ocaklı, üflemenin etkisi ile oluşan yanıkların daha çabuk iyileşmesi için katran sürer ve üzerine bir kâğıt parçası ile yapıştırılır (KK-14).

Ocaklı bu işi para karşılığında yapmaz. Hasta gönlünden koptuğu kadar bir ücret verir. Hastanın maddi durumuna göre bu ücret değişmektedir.

Romatizma nedeniyle kulağı duymayan ve gözleri kapanan kişilere de bu tedavi yöntemi uygulanmaktadır. Bunun dışında ocaklı, baş ağrısı çekenlerde de bu yöntemin başarılı olduğunu söylemektedir. Erkeklerde görülen cinsel organın sertleşmediği durumlarda da, bu tedavi yöntemi kullanılarak cinsel organa giden damarlar bu yöntemle açılmaktadır (KK-14).

Sonuç

“Hastalık” tabiri, aslında alıştığımızdan daha geniş bir anlamı kapsar. Bu tabirle sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir. Bunun için de insanlık tarihi boyunca genelde halk hekimliği adıyla tanınan, özelde sağaltma ocağı terimiyle bilinen uygulamalar inancın tecrübe ile harmanlanması neticesinde nesilden nesile aktarılarak günümüze ulaştırılmıştır.

Belli gelenek ve görenekler etrafında şekillenen halk hekimliği uygulamalarını araştırdığımız Manisa ili Selendi ilçesinde bu yönde aktif olarak sağaltım yapan birçok ocak tespit ettik. Yukarıda ayrıntılı olarak ele aldığımız on sağaltma ocağının haricinde yörede şu ocaklar da bulunmaktadır: *Hacamat Ocağı, Yakma Ocağı, Köstebek Ocağı, Örükleme Ocağı, Kasık Çekme Ocağı, Alerji Ocağı, Bezeme Ocağı, Çocuk Ocağı, Göbek Çekme Ocağı, Kafa Yarığı Ocağı, Göz-Kulak-Diş Ocağı, Yılcancık Ocağı, Kuru Köstebek (Yel) Ocağı, Bel Çekme Ocağı, Morca Ocağı, Kırık-Çıkık Ocağı, şarbon Ocağı.*

Bu ocakların geneli değerlendirildiğinde sağaltma yapılan hastalıklarda fizikî rahatsızlıklar ön plana çıkar. Öyle ki *Aydaş Ocağı* ve *Tuz Kavurma Ocağı* haricinde ruhsal, sinirsel ve büyüsel rahatsızlıkların tedavisine yönelik ocakların bulunmadığı görülür. Ocaklarda tedavi edilen hastalıklar vücutta herkesçe fark edilebilecek şekilde bulunması sebebiyle sağaltma yöntemleri de bu hastalıklara bağlı olarak değişir.

Selendi yöresinde doğrudan *ırvasa* yoluyla ve *hayvan kökenli em*'lerin kullanılmasıyla sağaltma yapan ocaklı tespit edilememiştir. Ancak temre, siğıl, çakma ve romatizma ocaklarında *parpılama* yoluyla tedavi yapıldığı görülürken, bunun yanında *bitki kökenli ve maden kökenli em*'lerle yapılan sağaltmaların ağırlıkta olduğu; *dinsel yolla* yapılan sağaltmaya ise hemen hemen bütün ocaklılarca başvurulduğu tespit edilmiştir.

İlçede derlenen halk hekimliği tedavi yöntemlerinde ilaçların büyük çoğunluğunu arpa, tuz, kolonya, soğan, zep ağacı dalı gibi bitkisel malzemeler oluşturmaktadır. Bitkisel malzemeler dışında metal tas, para, tahta, çakmak taşı, çelik gibi madenî malzemelere de yer verilmektedir.

Sağlık sorunları sebebiyle gidilen ocaklar, Selendi'de geniş bir ocak kültürü oluşmuştur. Bu ocaklarda yapılan uygulamalarda eski Türk kültürü şamanizm'e ait unsurlar ile İslamiyet'e ait unsurlar bir arada görülmektedir.

Bu tedavi yöntemlerini uygulayan kimseler, Selendi yöresinde "kocakarı", "ocaklı", "üfürükçü" vs. isimler ile anılırlar. Bu kişiler, tedavi yöntemlerini büyüklerinden görerek öğrenmişlerdir. Ocaklıların çoğu "El alma" yöntemi ile ocaklı olmuşlardır. Bu kişilerin yapmış oldukları uygulamalar neticesinde birçok hastalığa şifa bulunmaktadır. Ocaklarda bu iş, "Ara kesme" olarak isimlendirilen sembolik bir ücret karşılığında yapılmaktadır.

Son olarak hemen hemen bütün ocaklıların tedavi esnasında başvurduğu "tükürük"e değinmek gerekir. Orhan Acıpayamalı'nın (1989: 6) işaret ettiği ırvasa yoluyla tedavi yönteminde, hastaya başkasında bulunan sağlığın ve gücün temas yoluyla geçmesi amaçlanmaktadır. "Temas büyüü" de denilen bu prensip doğrultusunda ocaklı, kendisinde barındığına inandığı büyüsel etkinin ve sağlığın tükürük yoluyla hastaya geçmesini; "El

benim değil babamın elleri...” “El benim elim değil, Fadime Anamızın eli” gibi söylemlerle de kendisinden daha üstün olduğuna inandığı kişilerin gücünü tedaviye ortak etmeyi amaçlar. Diğer taraftan ilkel insanın köpeğin salyalarıyla kendi yaralarını tedavi ettiğine şahit olması (URL-2), kendi tükürüğünü de aynı doğrultuda kullanmayı ona öğretmiştir.

Günümüzde halk arasında kullanılan tedavi yöntemlerinin kaynağı insanlığın varoluşuna kadar dayanmaktadır. Yüzlerce yıllık bir geçmişte yaşanan savaşlara, felaketlere, kabul edilen yeni dinlere, inançlara ve modern tıbbın gelişmesine rağmen halk eski tedavi yöntemlerini bırakmamıştır. Ancak gelişen kitle iletişim araçlarının telkinleri, modern tıba erişimin kolaylaşması, eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte pozitif bilimlere olan itimadın artması, halk hekimliği tedavi yöntemlerini de etkilemekte; bu geleneksel yöntemler ile tedavi eden ocakları yavaş yavaş söndürmektedir. Bu iletişim araçları, bölgeler arasındaki uygulama farklılıklarını ortadan kaldırmaya ve hepsini birbirine benzetmeye başlamıştır. Günümüzde kaybolmaya yüz tutan ocakların ve halk hekimliği uygulamalarının kültüre hizmet maksadıyla kayıt altına alınarak gelecek nesillere ulaşması sağlanmalıdır. Böylelikle bu derlemenin Türk halk bilimi, geleneksel tıp ve modern tıp çalışmalarına katkı sağlayacağına inanmaktayız.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- ACIPAYAMLI, Orhan (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXVI, s. 1-9.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2010). “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği.” *Millî Folklor*, 11 (86), s. 5-19.
- ARAZ, Rifat (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ATAMAN, Mustafa (1973). “Halk Hekimliği: Mamıza Yalamak Üzerine”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 15 (290), s. 6742.
- BORATAV, Pertev Naili (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ELİADE, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (Çev.: Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.
- HİNÇER, İhsan (1976). “İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerinin Müspet Yönleri.” *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 4, s. 133-140, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2015). "Fatma Ana Üzerine Anlatılan Efsaneler". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 106-115.
- ÖGER, Adem (2010). "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Turkish Studies*, 5/1, s. 1231-1246.
- ÖNGEL, Gülnur (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZASLAN, Ayşegül (2012). *Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TANYU, Hikmet (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANYU, Hikmet (1976). "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar". *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 4, s. 283-304, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- TÜRKYILMAZ, Şuayip (2007). *Selendi (Manisa) İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÜÇER, Müjgan (1973). "Ocaklar". *Sivas Folkloru*, 1 (3), s. 5-9.
- ÜÇER, Müjgan (1975). "Anadolu Folklorunda Fadime Ana". *Türk Folkloru Araştırmaları Yılığ*. s. 147-156, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- ÜÇER, Müjgan (1981). "Anadolu Folklorunda Fadime Ana (II)". *Türk Folkloru Araştırmaları*, S. 1, s. 113-120.

Elektronik Kaynaklar

URL-1:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56a544f2a430d2.35048479 (Erişim: 25.01.2016)

URL-2: FLORİOTİ, H. Hande Duymuş (t.y.). "Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: "Eski Mezopotamya Örneği", s. 59, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1900/19962.pdf>. (Erişim: 15.02.2018)

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Nazmi Kahraman, 57 yaşında, İlkokul Mezunu, Karabeyler Köyü.
- KK-2: Fadime Kahraman, 55 yaşında, İlkokul Mezunu, Karabeyler Köyü.
- KK-3: Selver Uslu, 68 yaşında, İlkokul Mezunu, Karabeyler Köyü.
- KK-4: Ahmet Kum, 72 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Mollaahmetler Köyü.
- KK-5: Mehmet Ali Karakuş, 59 yaşında, İlkokul Mezunu, Yıldız Köyü.
- KK-6: Hafize Ateş, 60 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Kınık Köyü.

- KK-7: Münevver İnce, 60 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Mıdıklı Köyü.
- KK-8: Tefrik Gürbüz, 80 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Karabeyler Köyü.
- KK-9: Burhan Ünal, 70 yaşında, İlkokul Mezunu, Emekli, Dumanlar Köyü
(Babasından el almış).
- KK-10: Cennet Ataşman, 85 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Yakuplar Köyü.
- KK-11: Ayşe Kılıç, 83yaşında, Okuma-Yazma Yok,Mıdıklı Köyü.
- KK-12: İbrahim Kaçar, 64 yaşında, İlkokul Mezunu, Halılar Köyü.
- KK-13: Fatma Koşer, 66 yaşında, İlkokul Mezunu, Avlaşa Köyü.
- KK-14: Ahmet Kaygısız, 92 yaşında, Okuma-Yazma Yok, Dumanlar Köyü.